

Василенко Микола Дмитрович
д.ю.н., професор кафедри міжнародного та
європейського права Національного університету
«Одеська юридична академія», доктор фізико-
математичних наук, професор, академік Міжнародної
Академії інформатизації

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ ТА ЇХ ЗАХИСТ

Не викликає сумнівів те, що сучасне суспільство неможливо уявити без інформаційних технологій. В той же час суспільство, яке називають інформаційним, вже стикнулося з цілою низкою викликів, що обумовлені розвитком інформаційних технологій, в першу чергу, в розвинутих країнах, створюючи умови до порушення прав людини. До них в останній час можна віднести масовий інформаційно-психологічний вплив на людину і суспільство, що виникав в умовах запровадження у більшості країн світу надзвичайної ситуації або надзвичайного стану, пов'язаних з пандемією COVID-19. На цих теренах виникає стійка психологічна залежність людини від новітніх цифрових технологій та інформаційно-комунікаційних мереж, поширення негативного інформаційного впливу на великі групи осіб, провокування суспільних конфліктів. Тому останнім часом стала формуватися така підгалузь комп'ютерних наук як комп'ютерна етика, що тісно корелює з правами людини. В найзагальнішому сенсі комп'ютерна етика займається дослідженням поведінки людей, що використовують комп'ютер, на основі чого виробляються відповідні моральні приписи й своєрідні норми етики. При цьому вживання терміну «комп'ютерна етика» досить умовне, а сама дисципліна з'явилася в 80-х рр. XX сторіччя. Поряд з нею вживаються такі терміни, як «інформаційна етика», «кібернетика». Комп'ютерна етика являє собою область міждисциплінарного дослідження й

включає розгляд технічних, моральних, юридичних, соціальних, політичних і філософських питань. Проблеми, аналізовані в ній, умовно можна розділити на кілька класів: проблеми, пов'язані з розробкою моральних кодексів для комп'ютерних професіоналів і простих користувачів, чия робота пов'язана з використанням комп'ютерної техніки; проблеми захисту прав власності, авторських прав, права на особисте життя й волю слова стосовно області інформаційних технологій; група проблем, пов'язаних з появою комп'ютерних злочинів, визначенням статусу, тобто переважно правові проблеми [1]. Варто зазначити проблему захисту та безпеки приватних персональних даних та імплементації відповідних стандартів ЄС в національне законодавство згідно з «Пакетом захисту даних ЄС». Цим пакетом визначено такі основні принципи обробки персональних даних: законність, справедливість і прозорість; цільове обмеження; зведення до мінімуму даних; точність; обмеження зберігання; цілісність і конфіденційність. Детально юридичні та науково-технічні питання захисту персональних даних в ЄС обговорюються автором в [2]. Варто також зауважити, що в Україні ефективна система захисту персональних даних практично відсутня (це сталося після внесення змін до законодавства у 2011-2013 рр.). При цьому функції парламентського контролю та центрального органу виконавчої влади було покладено на Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, що не відповідає вимогам Конституції України і законодавства ЄС. Відомі події, пов'язані з масовим витоком персональних даних громадян України через інформаційно-комунікаційні мережі, підтверджують актуальність цієї проблеми і нагальну необхідність внесення змін до законів України «Про інформацію», «Про захист персональних даних» та Кримінального кодексу України. Основним актом, який регулює правила поводження з персональними даними став Закон України «Про захист персональних даних», згідно зі ст. 2 якого:

«персональні дані – це відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована. Однак таке визначення не досконале тим, що в ньому на концептуальному рівні відсутні критерії, за якими можна

відрізнити персональні дані від будь-якої іншої інформації (наприклад, конфіденційної інформації про особу)» [3]. Зазначене також дає підстави для окремого розгляду питання щодо запровадження у науковий обіг визначення поняття

«безпека приватних персональних даних». Приватність людини в інформаційних комунікаціях, з однієї сторони виступає запорукою її інформаційної захищеності, а з другої – обмежує права самих учасників процесу. При цьому приватність і захищеність лежать в основі безпеки людини в інформаційних комунікаціях. Приватність визначає загальний підхід до входження людини в інформаційний простір, оскільки відображає її індивідуалізацію, утворює підставу суб'єктності і саме у такій якості здійснює трансформацію усіх приватно-правових характеристик статусу людини у публічні інформаційно-правові комунікації. Проте приватність залишається визначальною в інформаційно-правовому статусі людини. Інформаційно-правовий статус будь-якого суб'єкта інформаційних правовідносин має засновуватися на його індивідуальних ознаках. У цьому існує лише одне виключення, яке стосується держави, де індивідуалізація має цілком публічний характер і не залежить від приватності у характеристиці змісту суб'єктності тих інститутів держави, які діють в інформаційно-правових відносинах від її імені. Без урахування публічності інформаційно-правових комунікацій інформаційна приватність засвідчує участь людини лише у приватних комунікаціях. Публічність, як сутнісна ознака інформаційно-правових комунікацій, не може бути вищою від життя людини, яке можна вважати найвищою якістю приватності. Співвідношення інформаційної приватності та публічності

в

інформаційно-правових комунікаціях розкривається через положення ст. 29 Загальної декларації прав людини, відповідно до якої: «кожна людина має обов'язки перед суспільством, в якому тільки їй можливий вільний і повний розвиток її особи; при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання та поваги прав і свобод інших і забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві» [4].

Цифрова грамотність визначає обмеження можливостей людини в інформаційному просторі. Вона не обмежується набором знань і розумінь, які необхідні для безпечного і ефективного використання цифрових технологій та ресурсів інтернету. В основі цифрової грамотності лежать відповідні цифрові компетенції та цифрові навички, що формує розуміння роботи і обмежень на різних технологічних платформах, серед яких можна виділити ті, що працюють на принципах: розподіленого реєстру (blockchain та ін.), Інтернет речей (Internet of Things), штучний інтелект і машинне навчання (artificial intelligence), хмарні сервіси і обчислення (cloud computing), «розумні» комплекси та пристрої (Smart Everything), аналітичні бази великих даних (Big Data). Наразі проводиться національне тестування з цифрової грамотності – Цифрограм який визначає рівень наявних практичних навичок у наступних сферах компетенцій: основи комп'ютерної грамотності, уміння працювати з даними, створення цифрового контенту, комунікація та взаємодія у цифровому суспільстві, безпека в інформаційному середовищі та розв'язання проблем цифрового середовища.

Отже, технічний розвиток інформаційних технологій природно має опереджати розвиток законодавчої бази і комп'ютерної етики. А це, в свою чергу, буде сприяти

обмеженню прав людини в інформаційному суспільстві. Покращення існуючого стану потребує законодавчого визначення і глибокого технічного розуміння сутності інформаційної політики на основі чіткого і коректного уточнення напрямів її реалізації, головним із яких має бути забезпечення інформаційної безпеки держави.

Джерела:

1. Філіпова Л. Я. Комп'ютерна етика, інформаційна етика та кіберетика: сутність та співвідношення понять. Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: Проблеми науки, освіти та практики: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. К, ДАККМ, 2009. С. 137–140.
2. Бойко В. Д., Василенко М. Д. Кібербезпека та захист персональних даних в ЄС: проблеми цифрового суспільства. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». Т. 23. Одеса: 2019. С. 34–48.
3. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>.
4. Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.